

Ткаченко О.В., к.е.н, доцент,
Мосійчук Т.Ю. аспірант,
кафедра політичної
економії обліково-економічних факультетів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТРАНСФОРМАЦІЇ КАПІТАЛІЗМУ: ВІД НАГРОМАДЖЕННЯ ФІЗИЧНОГО ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

АНОТАЦІЯ: У статті досліджено закономірності трансформації капіталістичної економіки під впливом зміни критичного для економічного зростання ресурсу. Визначено важливі для формування економічної політики риси сучасного етапу розвитку капіталістичної економіки
КЛЮЧОВІ СЛОВА: критичний для зростання ресурс, нагромадження фізичного капіталу, розвиток людського капіталу.

АННОТАЦИЯ: В статье исследованы закономерности трансформации капиталистической экономики под воздействием смены критического для экономического роста ресурса. Определены существенные для формирования экономической политики черты современного этапа развития капиталистической экономики
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: критический для экономического роста ресурс, накопление физического капитала, развитие человеческого капитала.

ABSTRACT: The patterns of transformation of the capitalist economy under the influence of a change of the critical resource for economic growth are investigated in this paper. Determined essential to the formation of economic policy features of the present stage of development of the capitalist economy.

KEY WORDS: critical resource for economic growth, increasing of physical capital, development of human capital

Актуальність теми статті

Теоретичне осмислення процесів розширення виробничих можливостей суспільства завжди стикається із проблемою моделювання складного комплексу взаємовпливів технологічних і суспільних аспектів економічного розвитку. При цьому, теорії розвитку, що до останнього часу забезпечували прийнятну якість передбачення параметрів функціонування економічних систем і давали базу для досить ефективного наближення цих параметрів до цільових значень за допомогою державного регулювання, на етапі становлення постіндустріального суспільства містять усе більше відхилень від реальності та вимагають оновлення.

Комплекс досліджень цієї проблематики, на нашу думку, перебуває на етапі, коли відбувається активне накопичення досвіду пояснення окремих аспектів досліджуваних процесів, коли формуються методологічні підвалини, аналітичний інструментарій, фактологічна база для формування цілісних наукових напрямів, синтез яких, дозволить одержати достатньо наближене до реальності бачення закономірностей нинішнього етапу розвитку. Наше дослідження присвячено саме спробі синтезувати здобутки як неокласичного, так і інституціонального напрямку економічної науки для виділення якісно різнорідних за джерелами і вимогами до суспільних інститутів етапів економічного розвитку індустріального капіталізму.

Огляд наявних досліджень і виділення невіршеної частини проблеми

Джерела економічного розвитку індустріальної капіталістичної економіки досліджуються в межах кількох напрямів сучасної економічної науки. Суспільні умови, необхідні для розвитку, зокрема, особливості соціальної структури, розподіл важелів впливу на контрагентів відносин і функціонального навантаження щодо використання потенціалу НТП у господарській діяльності, доцільні способи регламентації ринкових угод та узгодження приватних, колективних і суспільних інтересів, досліджуються, здебільшого в межах комплексу наукових напрямів, що досить умовно об'єднані під терміном «інституціональні дослідження». При цьому, прибічники так званого «технологічного детермінізму» виходять з того, що саме технологічна база суспільного виробництва детермінує більшість ознак, сутнісних рис господарського життя, відповідно має бути використана в якості провідного критерію виділення значущих етапів економічного розвитку (наприклад, ро-

боти У. Ростоу¹, Дж.К. Гелбрейта², К. Маркса³). Якісно подібна позиція і тих дослідників, що виділяють так званий «поворотний момент» — період, з якого суспільний продукт починає зростати швидше ніж чисельність населення, вважаючи, що з виникненням регулярно зростаючого надлишку понад поточні потреби споживання запускається складна система взаємодії інституціональної структури та наділеності економіки факторами виробництва, національна специфіка якої зумовлює певні темпи поширення капіталомісткого виробництва, галузеву структуру економіки, пропорції розподілу доходів й спеціалізацію країни в системі світового поділу праці⁴.

Дещо відмінна позиція Й. Шумпетера, для якого принциповими для етапізації розвитку капіталістичної економіки були такі явища, як поширення підприємницької функції (яка полягає в реалізації нових комбінацій ресурсів, нових напрямів використання технічної бази виробництва для задоволення потреб) і відділення цієї функції від функцій власника капіталу (коли підприємець починає оперувати капіталом, створеним не в процесі кругообігу в межах традиційного виробництва, а генерованим (саме генерованим, а не акумульованим) фінансовим сектором спеціально для фінансування нових, досі невідомих комбінацій ресурсів)⁵.

Проте такі підходи до структуризації економічного розвитку значно краще придатні для пояснення відмінностей у механізмах і моделях розвитку різних країн, проте не дають уявлення про загальну логіку поступального руху економічних систем, картина розвитку на кожному етапі стає настільки специфічною, що загальні риси і рушійні сили цього процесу втрачаються за безліччю специфічних деталей кожного етапу

Вихідні умови побудови і моделей макроекономічної рівноваги, і виробничих функцій передбачають сталість принципів параметрів, зміна яких переважно і виражає сутнісні риси розвитку економічних систем. Наприклад, класичні виробничі функції

¹ Нуреев Р. Теория развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики // Вопросы экономики. — 2000. — № 4. — С. 143.

² Дж.К. Гэлбрейт. Экономическая теория и цели общества /электронный ресурс: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn_newlife.pl?type=in&links=/in/galbraith/works/galbraith_w1.txt&img=bio_small.gif&name=galbraith

³ Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. -Т.1.-М: Политиздат, 1983.-905с.

⁴ Джеймс Е. Раух, Джеральд М. Майер, Антон Філіпенко. Основні проблеми економіки розвитку. — К.: Либідь, 2003. — С. 37—45

⁵ Йозеф А. Шумпетер теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В Старка. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2011. — 242 с.

Кобба–Дугласа, модель Солоу¹, практично всі Кейнсіанські моделі² побудовані виходячи з припущення про постійну віддачу від масштабу виробництва, а, наприклад, модель Нобелівського лауреата Кругмана — виходячи з тези про зростаючу віддачу від масштабу³. Проте це не дозволяє використати ані комплекс моделей, побудованих виходячи з припущення про постійну віддачу, ані тих, що передбачають зростаючу для пояснення власне процесу трансформації економіки від постійної до зростаючої віддачі.

Отже етапізація станів економічної системи, здатна врахувати складну взаємодію технологічних і суспільних аспектів економічного розвитку, залишається нині перспективним напрямом наукових досліджень.

Мета статті: виділити основні етапи розвитку індустріальної капіталістичної економіки за характеристиками взаємодії технологічних і суспільних аспектів її функціонування. Це, на нашу думку, дозволить обґрунтувати чергування періодів загострення суперечностей економічних інтересів і періодів їх гармонізації, яке пояснюється мірою рідкості ресурсу, що на даному технологічному горизонті виступає ключовим для розширення виробничих можливостей суспільства.

Виклад основних матеріалів статті. За жорсткою експлуатацією найманої праці на етапі становлення індустріального капіталізму ми вбачаємо необхідність швидкого подолання нестачі матеріальних умов промислового виробництва, реалізації того величезного потенціалу, який давав економіці науково-технічний прогрес з кінця XIX ст. Тривалий, суперечливий процес поширення благ індустріального капіталізму на широкі верстви населення відображає, на нашу думку, адаптацію економічних відносин, суспільних інститутів до зменшення дефіцитності капіталу та зростання впливовості особистісного ресурсу на результативність економічної діяльності. Певною мірою, й сучасні трансформації провідних за економічним розвитком країн можуть бути представлені як адаптація суспільних інститутів до нової системи вагомості, впливовості різних чинників виробництва на досягнутий рівень добробуту суспільства. Підкреслимо, що лише певною мірою, бо через зростання вагомості неекономічної мотивації,

¹ *К. Шелл.* Неоклассические модели роста / электронный ресурс режим доступа : http://economicus.ru/cgi-ise/gallery/works/shall_pxp

² *Нуреев Р.* Теория развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики // Вопросы экономики. — 2000. — № 4. — С.142—145

³ *Krugman P.* Increasing Returns and Economic Geography // Journal of Political Economy. — 1991a, 99. — P. 483—499.

творчої складової економічної діяльності, нематеріальних чинників виробництва сучасні трансформації мають якісно відмінну від попередніх історичних етапів природу, відповідно до нових відносин економіки з іншими складовими суспільного життя.

Власники капіталу, в процесі становлення і розвитку індустріального виробництва, закономірно володіли настільки потужними важелями впливу на контрагентів економічних відносин, наскільки необхідним для відсунення межі виробничих можливостей суспільства було примноження запасу капіталу. Тому зниження заробітної плати до рівня вартості робочої сили залишалось закономірним доки під час становлення індустріальної економіки, добробут суспільства загалом і окремих індивідів обмежувався нестачею капіталу, а визначався, здебільшого — наявним його запасом. Перший етап економічного розвитку індустріального капіталізму, етап подолання нестачі фізичного капіталу можна охарактеризувати такими сутнісними рисами:

1) результативність економічної діяльності від рівня окремого осередку виробництва до національної економіки визначається, переважно, обсягами і якістю накопиченого капіталу, а міра реалізації індивідуальних цілей учасників суспільного виробництва — їх внеском у процеси акумуляції заощаджень, перетворенні їх у капітал й забезпечення його руху;

2) роль типового учасника економічної діяльності в процесах виробництва зводиться до виконання заданих регламентом використання техніки простих функцій і підвищення виробничої ефективності праці вимагає стандартизації рис діяльності, усунення особистісного впливу на параметри трудових процесів;

3) формою розвитку на цьому етапі еволюції індустріального капіталізму виступає зв'язка: «подолання нестачі фізичного капіталу завдяки дії інститутів жорсткого економічного примусу до акумуляції людських ресурсів на вирішення цього завдання — зменшення монопольності становища власників цього ресурсу в економічних відносинах — поширення інститутів, що забезпечують поліпшення економічного становища власників інших ресурсів, більш рівномірний розподіл доходів і економічної влади, поліпшення умов відтворення особистісного ресурсу.

Надалі, відбувається поступова трансформація суспільної форми розвитку капіталістичного індустріального виробництва під впливом зміни в ієрархії чинників виробництва: накопичення капіталу, зростання вимог до професійних якостей робочої сили, ускладнення набору благ, що забезпечує відтворення здатності до праці (зростання культурно-освітньої складової), поступове виче-

рпання джерел дешевої робочої сили, що вивільнялась з сільського господарства — все це змінювало характеристики відносної рідкості ресурсів й, відповідно — необхідні для економічного зростання й розвитку умови відтворення цих ресурсів. Зменшення технологічно заданої виключності фізичного капіталу спонукало до поширення інститутів, відповідних новому етапу економічного розвитку: перші інститути соціального страхування, забезпечення доступу до освіти і медичних послуг у керованій Бісмарком Німеччині початку ХХ ст., зростання впливовості профспілкового руху в багатьох Європейських країнах у першій третині ХХ ст., вагомість соціальних елементів плану Маршала, розвиток системи соціального страхування в повоєнній Європі, нарешті, описане Кругманом «велике стиснення», що мало місце в економіці Сполучених штатів з 40-х по 70-ті роки — все це, на нашу думку, окремі вияви загальної закономірності — адаптації суспільних інститутів до зменшення впливовості капіталу як чинника зростання добробуту і зростання — кваліфікованої робочої сили.

Сутнісними рисами другого етапу розвитку індустріального капіталізму (етап вирівнювання дефіцитності, вагомості особистісного і матеріальних умов виробництва в якості джерела примноження виробничих можливостей суспільства) ми пропонуємо вважати:

1. Урізноманітнення технологічних шляхів поєднання, економічно доцільних комбінацій особистісного і матеріального ресурсу, зменшення розриву між граничною продуктивністю капіталу і праці, зростанням доступності, стандартизованості механізмів примноження запасів фізичного капіталу, перенесення уваги суспільства до пошуку суспільних форм і механізмів, здатних сприяти вирішенню проблем відтворення ресурсу кваліфікованої конкурентоздатної робочої сили — саме міра вирішення цих завдань стає визначальним чинником позиції національної економіки на міжнародних, а потім і глобальних ринках.

2. Гармонізація економічних відносин передбачає поширення результатів руху капіталу на все більше коло учасників суспільного виробництва. Відповідно, зменшення суперечливості інтересів, джерел соціальної напруженості, класових конфліктів реалізується через поширення таких форм суспільної взаємодії, що забезпечує участь найманих працівників у розподілі додаткового продукту (участь у прибутках фірм; функціонування страхових і пенсійних фондів, фінансованих із залученням додаткового продукту; діяльність інших фінансових посередників, що забезпечують «розпорошення власності» на провідний виробничий ресурс (капітал) серед широких верств населення; утвердження моделі

соціально-трудова відносина, за яких заробітна плата тяжіє більше до граничного продукту праці (ціни попиту), чи цінності втраченого доходу (кращої наявної альтернативи обраній зайнятості), ніж до мінімуму засобів існування працівника

3. Зростання виробничих можливостей суспільства в поєднанні із гармонізацією пропорцій розподілу суспільного продукту між верствами населення зменшує щільність зв'язку між економічними результатами діяльності й мірою задоволення базових потреб — їх задоволення на мінімально необхідному рівні все більше виводиться за межі системи економічної мотивації й стає скоріше суспільною гарантією, ніж параметром, що варіює залежно від особистих економічних результатів.

В останній третині ХХ ст. не примноження загального запасу капіталу, а забезпечення його конкурентоспроможного використання, досягнення високої соціально-економічної ефективності експлуатації матеріальних умов виробництва стало формулою розвитку. Змінювалась роль і місце людини в процесах виробництва — типовий працівник у процесі запровадження досягнень НТП у господарську практику пройшов еволюцію від виконавця рутинної шаблонної фізичної роботи до працівника переважно розумової праці (а навіть якщо фізичної, все одно зі значними вимогами до кваліфікації та здатності приймати самостійні рішення, алгоритм яких часто важно формалізувати й закріпити в посадових інструкціях), який виконує відповідальну роботу. При цьому, якщо на ранніх етапах розвитку індустріальних економік провідний чинник підвищення конкурентоспроможності індивідуального виробництва полягав у зменшенні впливу особистісних якостей працівника на результати виробничого процесу (технологія елімінувала особистісний чинник з набору дієвих факторів впливу на результативність виробництва), то в подальшому — розвиток техніки, насичення ринків, якісні зміни відносин споживачів і виробників виводять до складу провідних чинників підвищення конкурентоспроможності саме особисті риси виконавців трудових процесів. Наступає ера нового провідного ресурсу, нового чинника, що лімітує обсяги виробництва і міру суспільного добробуту — ера домінування особистісного ресурсу. Не нестача капіталу, а неспроможність вчасно приймати рішення, необхідні для його конкурентоспроможного (достатньо ефективного) використання обмежують можливості примноження добробуту. Не обмеженість запасу матеріальних ресурсів, а порівняно менша раціональність напрямів його використання та гірші суспільні умови для швидкого руху капіталу до рук ефективних власників зумовлюють відста-

вання слабших економік. Водночас, не перевага за обсягами й масштабом, навіть за якістю накопиченого капіталу, а ефективніше середовище його використання дає країнам конкурентні переваги на глобальних ринках. Компетентність працівників стає ключем до розвитку і головним ресурсом, що є в дефіциті відносно інших. Відповідно й підпорядкованість розвитку суспільних інститутів змінюється — економічне заохочення спрямовує зусилля людей не на ощадливість й накопичення матеріальних ресурсів, а на множення знань і динамічність прийняття рішень. Так, у роботі В. Іноземцева наводяться дані про значущість освітнього рівня як провідного чинника диференціації доходів у розвинутих країнах: «З середини 70-их років відмінності в освітньому рівні стали в розвинутих країнах головною причиною відмінностей у рівні доходів; так, між 1978 та 1987 роками доходи в середньому зросли на 17 %, однак доходи працівників з незакінченою середньою освітою фактично скоротилися на 4 %, а дохід випускників коледжів підвищився на 48 %»¹. Один з провідних дослідників чинників підвищення конкурентоздатності індивідуального виробництва в сучасній економіці Т. Стюарт також відзначає провідну роль освіти й компетенцій серед джерел підвищення доходності індивіда й організації: «Тим не менш, невидима рука ринку рухає і ринком праці. Оскільки знання є головним джерелом вартості, слід очікувати, що вигоди одержуватимуть ті, хто працює головою, а всі шишки випадають тим, хто цього робити не вміє».

Отже, останню третину ХХ ст. у країнах розвинутого індустріального капіталізму ми пропонуємо тлумачити як етап становлення інноваційно-інформаційного технологічного укладу, за якого головним обмеженням зростання виробничих можливостей суспільства стає нестача ресурсу кваліфікованої праці, що викликає нове загострення соціальних конфліктів, зростання диференціації доходів і влади, поширення більш жорстких форм узгодження суперечливих економічних інтересів для забезпечення пріоритетного становища власників ключового, на цьому етапі розвитку, ресурсу. Принципові, на нашу думку, риси третього етапу економічного розвитку індустріального капіталізму (етап дефіцитності особистісного ресурсу):

1. Результативність економічної діяльності, як на рівні суб'єкта господарювання, так і на рівні національної економіки, визначається, переважно, конкурентоздатністю особистісного ресурсу — компетентністю персоналу, його вмотивованістю та сприятливістю

¹ *Іноземцев В.* Расколота я цивилизация. — С. 47.

інститутів (у межах організації чи суспільства) для формування, розвитку і реалізації потенціалу особистості в професійній сфері.

2. Суперечність інтересів, спосіб вирішення якої має визначальний вплив на суспільні форми розвитку — це суперечність між застосуванням принципів ринкової саморегуляції і державного регулювання для нормування доступу до таких благ, як освіта, медичні послуги, інші ресурси необхідні для культурного, професійного, особистісного розвитку особи.

Використання державного регулювання дозволяло збільшити масштаби коштів, що виділялись на розвиток соціальної сфери (освіти, медицини, соціального забезпечення), зробити ресурсне забезпечення їх діяльності менш залежним від коливання макро-економічної кон'юнктури, проте створювало серйозні проблеми з ефективністю використання таких коштів, ускладнювало і розривало зв'язок між потребами економіки й спрямованістю функціонування сфери відтворення людського капіталу.

Використання ринкових механізмів нормування доступу ставило суттєві обмеження щодо масштабів ресурсів, які залучались для розвитку соціальної сфери, проте формувало високі стандарти соціально-економічної ефективності їх використання, зумовлювало безпосередній зв'язок потреб економіки та спрямованості функціонування сфери відтворення людського капіталу

В економічних системах, яким вдавалось знайти оптимальне, з огляду на специфіку національних інститутів, поєднання двох підходів до нормування доступу до благ, необхідних для накопичення людського капіталу, розширювався місткий внутрішній ринок, формувалася потужний попит на освітні, медичні, страхові послуги, що дозволило національному бізнесу відтворювати конкурентні переваги пов'язані з високою кваліфікацією персоналу та, відповідно, — утримуючи провідні позиції на міжнародних ринках перетворити міжнародну торгівлю на важливе джерело ресурсів економічного зростання, а механізми розподілу доходів на джерело суспільного розвитку.

3. Гармонізація економічних відносин передбачає зменшення асиметрії розподілу інформації, поширення таких механізмів нормування доступу до умов, необхідних для відтворення людського капіталу, які забезпечуватимуть з одного боку — високу цінність професійних компетенцій, з іншого — сприятимуть динамічному підвищенню освітнього і культурного рівня населення, перетворенню освіти в провідний фактор соціальної мобільності та встановлять міцний зв'язок між накопиченням затребуваних суспільством компетенцій і можливостями потрапляння в серед-

ній клас завдяки реалізації економічної (ринкової) цінності власного інтелектуального капіталу.

Процеси останніх років, комплекс технологічних змін, що складають матеріальну основу становлення постіндустріальної економіки, зумовлюють водночас, нові зміни вагомості в системі чинників економічного зростання і, відповідно, вимагають нових суспільних форм розвитку. Нині, формування висококваліфікованого людського ресурсу стає проблемою не щодо окремої особистості, а лише стосовно створення середовища, в якому індивідуальний людський капітал примножується завдяки виникненню синергетичного ефекту. Там де високий професіоналізм і провідний рівень компетентності стає не «одиничним товаром», а масовим продуктом, де формується конкурентне середовище, в якому сформований у сфері освіти капітал посилюється у процесі безперервної взаємодії науки і господарської практики — там формуються нові сучасні осередки глобальної конкурентоспроможності, там виникають осередки економічного зростання, що формують ресурсні передумови розвитку. Не спроможність підготувати окремих висококваліфікованих фахівців, а здатність відтворювати наукові школи, інженерні традиції, стандарти професійної майстерності в галузях економічного управління, нормативно-правового супроводу господарської діяльності виділяє лідерів і аутсайдерів економічних процесів.

Роль провідного, обмежуючого, лімітуючого економічного ресурсу зберігається за нематеріальними чинниками виробництва, але вже не компетентна та добре вмотивована особистість стає дефіцитним ресурсом — а середовище, форми взаємодії між ними, інститути, що формують сприятливу для інновацій конкуренту атмосферу в кожній сфері професійної діяльності і кожній економічній галузі. Складності реальних джерел і передумов економічних успіхів в сучасних умовах відображає термін «соціальний капітал», що простіше визначити від протилежного — через негативні наслідки його нестачі. Зокрема, високі трансакційні витрати, зумовлені необхідністю захисту від опортуністичної поведінки (через високу схильність учасників економічних угод порушувати їх умови в разі виникнення можливості уникнення покарання за це, чи коли цінність вигоди від порушення перевищує негативну цінність передбаченого в договорі покарання — класичний приклад додаткових втрат, зумовлених нестачею соціального капіталу. Високі витрати на контроль за діяльністю підлеглих — пряма ознака нестачі соціального капіталу на рівні організації, високі витрати на забезпечення діяльності правоохоронних органів — така саме ознака нестачі соціального капіталу на рівні суспільства.

Висновки

1. Корисним для розуміння сутнісних рис сучасної капіталістичної економіки ми вважаємо виділення в процесі її розвитку таких типових повторюваних етапів: набуття певним ресурсом провідного значення, коли саме його нестача виступає визначальним фактором, що обмежує можливості економічного зростання — загострення антагоністичності економічних інтересів і поширення більш жорстких (менш соціалізованих) форм узгодження економічних інтересів — пом'якшення нестачі такого ресурсу завдяки найсприятливішим суспільним умовам для накопичення доходів його власниками — зменшення гостроти суперечностей економічних інтересів (соціалізація економічних відносин), вирівнювання розподілу доходів та економічної влади між різними верствами суспільства — набуття ролі провідного ресурсу новим фактором виробництва та нове загострення його дефіцитності — новий виток антагоністичності економічних інтересів,

2. Етапи розвитку індустріального капіталізму можна представити такою послідовністю якісно відмінних за джерелами та спрямованістю розвитку періодів:

(1) Етап подолання нестачі фізичного капіталу, що вимагав жорсткого підпорядкування інтересам його власників усіх суспільних інститутів і форм вирішення економічних суперечностей — етап гострого антагонізму економічних відносин.

(2) Етап вирівнювання технологічно заданої значущості фізичного капіталу й особистісного ресурсу як джерел економічного зростання, відповідно, розвиток суспільних інститутів відображає закономірність вирівнювання пропорцій розподілу доходів та економічної влади, підпорядковується завданням соціалізації економічних відносин.

(3) Етап набуття ролі провідного, важливішого для темпів економічного зростання ресурсу особистісним фактором виробництва — формування системи інститутів, що реалізовували переваги власників ресурсу кваліфікованої праці.

(4) Етап трансформації розвинутих індустріальних економічних систем відповідно зростанню значущості соціального капіталу як чинника стійкого економічного зростання і розвитку.

3. Гармонізація економічних відносин індустріального капіталізму передбачає поширення результатів руху капіталу на все більше коло учасників суспільного виробництва, а матеріальною основою цих процесів виступають, спричинене технологічних прогресом вирівнювання граничної продуктивності використання

праці й капіталу та зрівняння значущості поліпшення умов відтворення цих ресурсів у системі факторів економічного зростання і розвитку. Відповідно, зменшення суперечливості інтересів, джерел соціальної напруженості, класових конфліктів реалізується через поширення таких форм суспільної взаємодії, що забезпечує участь найманих працівників в розподілі додаткового продукту (участь у прибутках фірм; функціонування страхових і пенсійних фондів, фінансованих із залученням додаткового продукту; діяльність інших фінансових посередників, що забезпечують «розпорошення власності» на провідний виробничий ресурс — капітал серед широких верств населення; утвердження моделі соціально-трудова відносин, за яких заробітна плата тяжіє більше до граничного продукту праці (ціни попиту), чи цінності втраченого доходу (кращої наявної альтернативи обраній зайнятості), ніж до мінімуму засобів існування працівника.

Література

1. *Нуреев Р.* Теория развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики // Вопросы экономики. — 2000. — № 4. — С. 143.
2. *Дж.К. Гэлбрейт.* Экономическая теория и цели общества /электронный ресурс: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn_newlife.pl?type=in&links=../in/galbraith/works/galbraith_w1.txt&img=bio_s_mall.gif&name=galbraith
3. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии. — Т. 1. — М.: Политиздат, 1983. — 905 с.
4. *Джемс Е. Раух, Джеральд М. Майер, Антон Філіпенко.* Основні проблеми економіки розвитку. — К.: Либідь, 2003. — С. 37—45.
5. *Йозеф А.* Шумпетер теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В Старка. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2011. — 242 с.
6. *К. Шелл.* Неокласические модели роста / электронный ресурс режим доступа: : http://economicus.ru/cgi-ise/gallery/works/shall_pxp
7. *Нуреев Р.* Теория развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики // Вопросы экономики. — 2000. — № 4. — С. 142—145
8. *Krugman P.* Increasing Returns and Economic Geography // Journal of Political Economy, 1991a, 99. — P. 483—499.
9. *Иноземцев В.* Расколота цивилизация. — С. 47.
10. *Дж. А. Стюарт.* Интеллектуальный капитал — новый источник богатства организаций — Пер. с англ. В Ноздриной. — М.: Поколение, 2007. — С. 368.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2012